

УДК 327(477):(438)

ББК 66

**УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО В СИСТЕМІ
БЕЗПЕКИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ПОЛІТИЧНІЙ
ДУМЦІ БОГДАНА ОСАДЧУКА**

П. З. Лодин

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000 м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +38 (098) 250-14-99, e-mail: p.lod@wp.pl*

У статті розглядається модель системи регіональної безпеки Центрально-Східної Європи в політичній думці Б.Осадчука, її різні конфігурації в період до кінця ХХ століття. Ключову роль в даній системі мало відігравати українсько-польське партнерство, тому важливою умовою її реалізації було налагодження примирення між обома сторонами. Погляди українського публіциста щодо проблемного поля представлені в формі моделі, систематизованої за періодами.

Ключові слова: *система регіональної безпеки, інтеграція, українсько-польське партнерство, міжнаціональне примирення, Міжмор'є.*

Центрально-Східна Європа – регіон, який умовно охоплює простір між територіями Німеччини та Росії або басейнами Чорного, Балтійського та Адріатичного морів. Уразливість геополітичного положення між потужними гравцями, що часто займали по відношенню до його народів агресивну імперіалістичну позицію, вимагав від регіональних акторів досягнення певного консенсусу зі спірних питань та консолідації спільних зусиль в напрямку побудови стабільної системи безпеки.

Польський еміграційний часопис «Kultura» (1947-2000 рр.), створений з ініціативи Є. Гедройця та його однодумців, став важливим інститутом для обговорення проектів майбутнього переформатування системи безпеки Центрально-Східної Європи. Ключовими елементами цієї системи мали стати здобуття незалежності поневоленими народами, налагодження примирення, перехід від конфронтації до регіонального співробітництва. Зважаючи на роль України і Польщі в регіоні, програма «Kultury» передбачала обов'язковість реалізації українсько-польського примирення. Серед активних прихильників цієї ідеї в середовищі часопису вагомую роль відігравав Богдан Осадчук (1920-2011 рр.) – український історик, політолог та публіцист, суспільно-політичний діяч в еміграції.

Різних аспектів діяльності Б. Осадчука торкалися в своїх дослідженнях М. Генік, Б. Бердиховська, І. Хофман, М. Мруз, О. Гнатюк, Т. Стрик. Водночас, аналіз джерел вказує на відсутність комплексних

досліджень українсько-польського примирення в політичній діяльності Б. Осадчука. Метою даною статті є аналіз моделі безпеки Центрально-Східної Європи, що простежується в політичній думці Б. Осадчука.

Ідея порозуміння між двома найбільшими націями Центрально-Східної Європи гармонійно поєднувалася з концепцією нової системи безпеки, оскільки саме тісна співпраця України і Польщі в різних сферах мала стати рушієм інтеграційних процесів. Безпеку в системі міжнародних відносин визначаємо як стан, при якому державам і народам не загрожують військовий напад, політичний тиск чи економічний примус, а тому існує можливість вільно розвиватися [28].

Оскільки вважаємо, що в політичній думці Б. Осадчука система безпеки в Центрально-Східній Європі ґрунтувалась на основі українсько-польського партнерства, слід відзначити, що під регіональним партнерством розуміємо організацію безпеки в регіоні, що бере свій початок від міждержавного консенсусу співпрацювати у боротьбі з загрозами безпеці та підвищення стабільності миру шляхом використання різних типів угод, документів і механізмів, таких як договори по формальній безпеці, міжнародні організації, спільні угоди дій, торгівля та інші економічні угоди, багатосторонні процеси діалогу, миру і стабільності, включаючи заходи по зміцненню довіри, заходи превентивної дипломатії, внутрішні заходи [26].

Система безпеки Центрально-Східної Європи в політичній думці Б.Осадчука передбачала, насамперед, розвиток інтеграційних процесів в регіоні. Водночас геополітична ситуація та фактичний стан українсько-польських відносин змушували розставляти пріоритети, вирішувати більш актуальні питання, часом відкидаючи ідею федерації на задній план. Тому, вважаємо за доцільне представити таку модель політичної думки автора:

– характеристика щодо періоду до II світової війни (до 1939-1945 рр.) – виокремлення основних тенденцій на початкових етапах історії двосторонніх відносин; критика східної політики польських націонал-демократів в період II Речі Посполитої на протигагу федералістській концепції Ю. Пілсудського;

– в період існування біполярної системи міжнародних відносин (1945-1991 рр.) – пріоритет ідеї здобуття незалежності поневоленими народами Центрально-Східної Європи та налагодження тісних зв'язків між ними в різних сферах;

– починаючи з періоду розпаду соціалістичного табору та появи постсоціалістичних держав (з 1989-1991 рр.) – опрацювання концепцій регіональної інтеграції на базі українсько-польського співробітництва.

Б. Осадчук вважав, що розвиток українців і поляків різнився. Спорідненість існувала лише в період Польщі П'ястів і Київської Русі, натомість далі в становищі обох народів відбувалися зміни (зміцнення Польщі і ослаблення Київської Русі) [5, с. 57]. Поступовий занепад київ-

ської держави, а згодом і Галицько-Волинського князівства, призвів до того, що Галичина опинилась під польським пануванням внаслідок завоювання королем Казимиром (1340 р.). Основна частина українських земель перебувала під контролем Великого Князівства Литовського. Кревська унія 1385 р. та Люблінська унія 1569 р. зафіксували об'єднання Польщі і Литви (а разом з ними українців і білорусів) в складі так званої Речі Посполитої Обох Народів.

Нова держава не використала потенційних можливостей, щоб стати важливим гарантом системи безпеки в Центрально-Східній Європі. Навпаки, прорахунки у внутрішній політиці слугували дестабілізуючим фактором для її розвитку і тим самим негативним чином впливали на розклад сил в регіоні. До основних таких помилок Б. Осадчук відносив:

– ненадання русинам-українцям однакових прав на рівні з поляками і литовцями в складі Речі Посполитої;

– недооцінка ролі православ'я та нерозуміння ролі унійної церкви [5, с. 57-58].

Неврахування деструктивного впливу цих чинників призвів до ослаблення, а згодом і усунення Речі Посполитої з політичної карти регіону і появи нових потужних гравців – Російської та Австрійської імперій.

В ХХ столітті в умовах перманентних воєн і збройних конфліктів на євразійському континенті, Україна і Польща, на переконання Б. Осадчука, неодноразово опинялися в вирі тих катаклізмів. Подібна ситуація склалася ще на переломі ХІХ-ХХ століть, коли Польща була поділена між Росією, Австрією та Пруссією, а Україна в територіальному та етнографічному сенсі – між Росією, Австрією (Східна Галичина і Буковина) та автономною частиною монархії Габсбургів – Угорщиною (Закарпаття). Водночас, державницькі прагнення поляків активніше підтримувались закордоном на відміну від аналогічних прав українського народу, ступінь асиміляції українців був також вищим [13, с. 29].

Розпад Австро-Угорської імперії внаслідок І світової війни спричинив ускладнення міжнаціональних відносин на її території. Відновлення польської держави та проголошення ЗУНР в 1918 р. ставив гостре питання політичного статусу Східної Галичини, а тому призвів до війни між польською та українською сторонами. Як зазначав Б. Осадчук, в суспільній пам'яті українців ще довго існувала образа за військову поразку і нереалізовану вимогу автономії [29].

Прихід до влади в Росії більшовиків з їх експансіоністськими планами просування на захід означав нові виклики для безпеки народів в Центрально-Східній Європі. Погіршення військово-політичної ситуації внаслідок нової загрози зі сходу, змушував українців і поляків до пошуку компромісів і зближення. Це створювало потенційні можливості для реалізації задуманої польським маршалом Ю. Пілсудським концепції Міжмор'я. Її суть полягала в підтримці незалежницьких прагнень наро-

дів, що намагались відірватись від Росії і вибудовуванні союзницьких відносин з ними. Польща при цьому мала виступити основним ініціатором і ядром створення системи безпеки простору між Чорним та Балтійським морями [11, s. 78].

Договір 1920 р. між Ю. Пілсудським і С. Петлюрою засвідчував спробу втілення даної ідеї на практиці. Попри значну недовіру, що існувала серед представників обох сторін, укладення союзу мало значне символічне значення, оскільки демонструвало можливість українсько-польського зближення. Чисельні згадки в публікаціях Б. Осадчука цієї події свідчать про те, що вона займала чільне місце в світогляді автора, при цьому він ставив історичні постаті її головних ініціаторів в приклад уже сучасним політикам обох держав [8; 14, s. 139; 15, s. 121; 24, s. 93; 25, s. 113].

Укладення Ризького мирного договору 1921 р. означав крах федералістських планів Ю. Пілсудського і поступовий перехід до політики на засадах польських націонал-демократів (ендеків), що полягала уже в спробах асиміляції народів в складі історичної Речі Посполитої [3, с. 59]. Б.Осадчук вважав, що це було чергова помилка польської думки і політичної практики, оскільки: це була, за словами автора, «самогубна концепція» в силу слабкого рівня економічного і культурного розвитку поляків в той час; створювала потенційні можливості для розігрування національного питання і дестабілізації держави з боку традиційних противників – Німеччини і Росії (Радянського союзу) [13, s. 30].

Наступні міжвоєнні роки демонстрували слабкість цієї моделі. Відсутність дієвої системи регіональної безпеки в умовах зміцнення двох тоталітарних режимів – нацистського і радянського, привела до катастрофи II світової війни та її наслідків для Центрально-Східної Європи. Східноєвропейські народи втратили свої суверенні права, опинившись під контролем СРСР.

Спроби налагодження українсько-польського діалогу робилися на сторінках еміграційної періодики в перші повоєнні роки. Аналіз текстів українських публіцистів в зазначений період, дозволяв Б.Осадчукові стверджувати про українські побоювання щодо польських федеративних концепцій. Підняття таких складних питань, як для прикладу обговорення форм федерації, було в той час не актуальним через невирішеність більш принципових проблем двосторонніх відносин [9, s. 89, 93].

В умовах геополітичних реалій післявоєнного світу нова система безпеки Центрально-Східної Європи все частіше пов'язувалась насамперед зі здобуттям незалежності народами регіону, в тому числі тими, хто не мав її до 1939 р. Це визначило один зі стратегічних напрямів діяльності «Kultury». Ця ідея спочатку поєднувалася з ідеєю федерації. В інтерв'ю під час Конгресу свободи культури в Берліні в 1950 р. (на якому Б. Осадчук вперше познайомився з головним редактором часопису) Є. Гедройць разом з Ю. Чапським заявили, що «всі народи центрально-

східної Європи, окупованої сьогодні Советським Союзом, мусять здобути свою самостійність у рамках Європейської федерації» [1, с. 84].

Тому, реагуючи на статтю Ю. Мерошевського в «Kulturze» за 1952 р., в якій той розглядав інтеграційні процеси в Європі, Б. Осадчук вважав, що передовсім слід акцентувати увагу на концепції об'єднаної Європи, в рамках якої вирішувалося би українське питання [4, с. 95; 12].

В подальшому простежується поступова втрата інтересу до федеративних концепцій в середовищі «Kultury», натомість актуальними стають інші теми. Одне з важливих завдань вбачалося в забезпеченні солідарності серед еміграції в питанні визнання права всіх поневолених народів СРСР на самостійність. В 1960-1970-х рр. появилася третя хвиля російської еміграції на Заході, яка, на відміну, від старшого покоління менш ворожо ставилася до цієї ідеї [2, с. 213-214]. Ця обставина дозволяла залучити до необхідного діалогу російську сторону.

Є. Гедройцем був ініційований процес підготовки «Декларації в українській справі», до чого активно долучився і Б. Осадчук. Останній займав принципову позицію в плані вимог до представників російської еміграції. Як зазначає проф. М. Мруз, *modus vivendi* в складних українсько-польських відносинах мав для Б. Осадчука другорядне значення в порівнянні з переконанням росіян відмовитися від імперської ментальності і визнати українське прагнення до незалежності [6, с. 48].

Результатом врегулювання проблемних питань стала поява «Декларації в українській справі» на сторінках «Kultury» в травні 1977 р. Заява, яку підписали 14 представників російської, польської, угорської і чеської еміграції, відкрито порушувала питання необхідності визволення всіх залежних від радянського режиму народів. Пріоритетним визначалось право на незалежність українців як найбільш поневоленого народу СРСР, який разом з литовцями найбільш вперто прагнуть вибороти державне існування [2, с. 216; 10].

Б. Осадчук відзначав важливість підняття цієї теми: «Травнева декларація чотирнадцяти інтелектуалів з чотирьох сусідніх з Україною країн є як з точки зору українців, так і з огляду на цілість міжнародних відносин у цій частині Європи – першим кроком до зламання заклятого чи радше проклятого кола ненависті, недовіри чи [...] байдужості» [7, с. 141].

Поява «Декларації в українській справі» означала, що в баченні представників середовища «Kultury» трансформація системи безпеки обов'язково передбачала усунення радянської домінації та існування вільних держав в регіоні.

Розпад соціалістичної системи наприкінці ХХ століття і здобуття самостійності народами Центрально-Східної Європи вкотре актуалізували тему пошуку і реалізації інтеграційних проектів. Дану проблематику неодноразово піднімав Б. Осадчук в своїх публікаціях в 1990-х рр. На його переконання, відсутність дієвих концепцій регіональної співпраці

створювали потенційні загрози в майбутньому для незалежних Польщі, Білорусі, України та балтійських держав з боку їх традиційних противників [18, s. 85].

Б.Осадчук розглядав наступні варіанти геополітичного укладу з залученням держав Центрально-Східної Європи:

- створення безатомної зони між Росією і Францією за участі найбільших держав – Німеччини, Польщі, України та їх сусідів [19, s. 115];
- вибудовування трикутника співпраці Німеччина – Польща – Україна [16, s. 167; 17, s. 149];
- реалізація концепцій на прикладі Міжмор'я – інтеграції народів між Чорним і Балтійським морями [20, s. 106; 23, s. 105].

Щодо останнього проф. М. Мруз відзначає, що адаптована Б. Осадчуком до сучасних умов ідея Міжмор'я не містила внутрішньо послідовної і інтелектуальної новаторської ідеї, не була прикладом класичної політичної думки, однак її привабливість слідувала з геополітичних та військово-політичних реалій Центрально-Східної Європи після розпаду СРСР і формування нової політичної карти, важливої для міжнародної безпеки і стабілізації Європи [6, с. 85].

Сучасні дослідники системи безпеки розглядають її як комплекс багатьох складових. Так, американський спеціаліст в галузі міжнародних відносин Б. Бузан в структурі світової безпеки після холодної війни, виокремлює політичну, військову, соціальну, екологічну та економічну безпеку [27]. В цьому контексті доцільно зауважити, що Б. Осадчук звертав, для прикладу, особливу увагу на необхідність економічної кооперації в Центрально-Східній Європі [17, s. 150]. Прояв концепції з'єднання регіону між Чорним і Балтійським морями український публіцист вбачав в побудові нафтопроводу Одеса-Броди, з можливим його продовженням до Плоцька і Гданська [22, s. 141].

Новими геополітичними умовами після падіння Радянського союзу не скористалась найперше Варшава, яка, на думку Б. Осадчука, мала виступити ініціатором творення нової регіональної системи безпеки і кооперації. Тому, Б. Осадчук з жалем констатував, що ідея створення навколо вісі Варшава – Київ “центру притягання інших потенційно слабших партнерів виявилася такою ж чужою як колись плани Пілсудського і Петлюри” [3, с. 533; 21, s. 103-104].

Таким чином, аналіз публікацій Б.Осадчука дозволяє простежити еволюцію ролі українсько-польського партнерства в системі регіональної безпеки до кінця ХХ ст. Український публіцист не тільки моделював форму майбутнього устрою, але і намагався віднайти функціональні зразки проектів інтеграції в минулому, які, однак, не були реалізовані. Прикладом такого була федералістська концепція маршала Пілсудського, задум якої не вдалося втілити на практиці.

Наслідком II світової війни стала колоніальна залежність Центрально-Східної Європи від радянського режиму. Трансформація системи

безпеки серед представників «Kultury» в цей час пов'язувалась насамперед зі здобуттям незалежності і демократичним розвитком народів в регіоні.

Розпад СРСР та системи країн соціалістичного табору дозволяв Б. Осадчуку знову повернутися до теми інтеграції. Партнерство між Україною і Польщею мали стати основою цих проектів, а тому важливим було налагодження українсько-польського примирення. Однак жодна із пропагованих ідей не була реалізована, не забезпечивши тим самим створення ефективної системи безпеки в регіоні.

Література

1. Генік М. Проблема української державності у політичних концепціях польської еміграції / М.А. Генік // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Серія: Історичні та політичні науки. – Вип.15. – Рівне, 2013. – С. 82-86.
2. Генік М. Роль «Декларації в українській справі» 1977 року в досягненні польсько-українського примирення / М.А. Генік // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – 2010-2011. – Вип. 3-4. – С. 212-221.
3. Генік М. Польсько-українське примирення у політичній діяльності Богдана Осадчука / М.А. Генік // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. Спецвипуск. – С. 529-535.
4. Єжи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950-1982 років / Упорядк., передне слово і коментарі Богуміли Бердиховської. – К.: Критика, 2008. – 752 с.
5. Керський Б. Розмови з Богданом Осадчуком [Переклад з польської] / Б. Керський, А. Ст. Ковальчик. – К.: Дух і літера, 2009. – 384 с.
6. Мруз М. Европейский выбор Украины в исторической перспективе. От Мазепы до Ющенко. 2 ч. / М. Мруз // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наук. праць. – К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка, ІМВ, 2011. – Вип.97. – Ч.ІІ. – С. 40-53.
7. Осадчук Б. Україна, Польща, світ: Вибрані репортажі та статті / Б. Осадчук. – К.: Смолоскип, 2001. – 356 с.
8. BEO Z historii stosunków polsko-ukraińskich / BEO // Kultura. – 1952. – №9/59. – S. 104-111.
9. BEO Polonica w prasie ukraińskiej / BEO // Kultura. – 1952. – №6/56. – S. 87-97.
10. Deklaracja w sprawie ukraińskiej // Kultura. – №5/356. – 1977. – S. 66-67.
11. Gajowniczek T. Rosja a «Międzymorze» w polskiej myśli politycznej XX wieku. Wybrane zagadnienia / Tomasz Gajowniczek // Sprawy Wschodnie. – 2004. – №1. – S. 77-85.
12. Mieroszewski J. List z Wyspy / Juliusz Mieroszewski // Kultura. – 1952. – №2/52-3/53. – S. 121-127.

13. Osadczyk B. Między upiorami przeszłości i wyzwaniem przyszłości / Bohdan Osadczyk // *Tematy polsko-ukraińskie: historia, literatura, edukacja* [pod red. Roberta Traby]. – Olsztyn: Wspólnota Kulturowa Borussia, 2001. – S. 29-32.
14. Osadczyk B. Od Belwederu do Kamieńca Podolskiego / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1992. – №7/538-8/539. – S. 138-142.
15. Osadczyk B. O Ukrainie i Krymie ... w Berlinie / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1995. – №5/572. – S. 116-122.
16. Osadczyk B. Pierwszy rok odnowy przy Kuczynie / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1998. – №7/610-8/611. – S. 164-169.
17. Osadczyk B. Polityka zagraniczna Ukrainy / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1995. – №7/574. – S. 145-150.
18. Osadczyk B. Ukraina i sąsiedzi / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1992. – №6/537. – S. 81-86.
19. Osadczyk B. Ukraina i sąsiedzi: łatanie dziur / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1993. – №3/546. – S. 113-118.
20. Osadczyk B. Ukraina: Program reform Kuczmy / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1994. – № 11/566. – S. 104 – 109.
21. Osadczyk B. Ukraina sam na sam / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1993. – №12/555. – S. 102-109.
22. Osadczyk B. Ukraiński maj w polityce zagranicznej / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1997. – №7/598-8/599. – S. 138-150.
23. Osadczyk B. Ukraińskie sny o rakietach / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1993. – №6/549. – S. 103-108.
24. Osadczyk B. Wiosna z przymrozkami / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1996. – №5/584. – S. 88-94.
25. Osadczyk B. Z Wałęsą na Ukrainie / Bohdan Osadczyk // *Kultura*. – 1993. – №7/550-8/551. – S. 107-114.
26. Attina F. Regional Security Partnership: The Concept, Model, Practice and a Preliminary Comparative Scheme [Електронний ресурс] / Attina Fulvio // *Jean Monnet Working Paper in Comparative and International Politics*. – 2005 – no. 58, July. – Режим доступу: <http://aei.pitt.edu/6112/1/jmwp58.pdf> (дата звернення 18.09.2015).
27. Buzan B. New patterns of global security in the twenty-first century [Електронний ресурс] / Barry Buzan // *International Affairs*. – 1991. – Vol. 67, No. 3. – [pp. 431-451]. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/2621945> (дата звернення 20.09.2015).
28. Concepts of security [Електронний ресурс]. – New York: UN Department of Disarmament Affairs, 1986. – UN publication, Sales no.E.86.IX.1. (A/40/553). – [52 p.]. – Режим доступу: <http://www.un.org/disarmament/HomePage/ODAPublications/DisarmamentStudySeries/PDF/SS-14.pdf> (дата звернення 20.09.2015).
29. Osadczyk B. Ukraińska lojalność [Електронний ресурс] / Bohdan Osadczyk // *Tygodnik Powszechny. Apokryf* – 1999. – Nr. 39. – Режим досту-

пу: <http://www.tygodnik.com.pl/apokryf/15/osadczuk.html>. (дата звернення 21.09.2015).

*Стаття надійшла до редакційної колегії 2.11.2015 р.
Рекомендовано до друку д.політ.н., професором Монолатієм І.С.,
д.політ.н., професором А. Адамчиком (Кельце, Республіка Польща)*

**THE UKRAINIAN-POLISH PARTNERSHIP
IN THE SECURITY SYSTEM OF EAST-CENTRAL EUROPE
IN THE POLITICAL THOUGHT OF BOHDAN OSADCHUK**

P. Z. Lodyn

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000 Ivano-Frankivsk, st. Shevchenko, 57;
ph. +38 (098) 250-14-99, e-mail: p.lod@wp.pl*

The article deals with the model of regional security system of East-Central Europe in the B.Osadchuk's political thought, with its different configurations in the period to the end of the XX century. A key role in this system played an Ukrainian-Polish partnership, so it was important to establish reconciliation between both parties for its implementation. Ukrainian journalist's point of view on the problem field is represented in a form of model, that is systematized by periods.

Key words: *the system of regional security, the integration, the Ukrainian-Polish partnership, the international reconciliation, Intermarium*